

A New Approach in Ruling on the Wife Leaving the House Based on the New Lifestyle Based on the Opinions of Jurists

Kafieh Khojasteh Mah Sayeh ¹, Amir Hamze Salarzaei ^{2*}, Mohammadreza Kaykha ³

1 .PhD Student, Department of Fiqh and Islamic Law, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

2 .Professor, Department of Fiqh and Islamic Law, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran :(corresponding author).

3. Professor, Department of Fiqh and Islamic Law, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 741-757

Article history:

Received: 2 Sep 2022

Edition: 11 Nov 2022

Accepted: 26 Dec 2023

Published online: 7 Mar 2023

Keywords:

marriage, leaving home, Wife's duties, permission; new life.

Corresponding Author:

Amir Hamze Salarzaei

Address:

Iran, Zahedan, University of Sistan and Baluchistan, Department of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law.

Orchid Code:

0000-0001-5340-7822

Tel:

054-33446251

Email:

Amir_hsalar@yahoo.com

ABSTRACT

Background and Aim: The permission of a woman to leave the house is one of the controversial topics. The most important concern and question that we are trying to solve is the jurisprudence foundations of which of the jurisprudences in question seems to be more compatible in the modern lifestyle?

Materials and Methods: This research is of theoretical type and the research method is descriptive-analytical and the method of data collection is library and has been done by referring to documents.

Findings: Imam Khomeini believes that a woman does not have the absolute right to leave the house without her husband's permission. Khoei considers the outlet that conflicts with the man's right to sexual enjoyment and exploitation to be subject to the husband's permission. Tabatabai Yazdi and Hakim did not say anything about the prohibition of women leaving the house without the husband's permission, and instead prohibited women from traveling without the husband's permission.

Ethical Considerations: In order to organize this research, while observing the authenticity of the texts, honesty and fidelity have been observed.

Conclusion: The interpretations of the jurists show that only the output that conflicts with the spouse's right to enjoyment is haram. The result of this research is that the basis and jurisprudence of Khoui is more compatible with the requirements and needs of the present age and shows more dynamic jurisprudence.

Cite this article as:

Khojasteh Mah Sayeh K, Salarzaei AH, Kaykha M. A New Approach in Ruling on the Wife Leaving the House Based on the New Lifestyle Based on the Opinions of Jurists. *Economic Jurisprudence Studies*. 2022.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره چهارم، شماره پیاپی ۵، سال ۱۴۰۱

رهیافتی نو در حکم خروج زوجه از منزل بر اساس سبک زندگی نوین با تکیه بر آرای فقها

کافیه خجسته‌ماه سایه^۱، امیرحمزه سالارزایی^{۲*}، محمدرضا کیخا^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

۲. استاد گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران (نویسنده مسئول).

۳. استاد گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: اذن خروج زن از منزل از مباحث جنجالی و بحث برانگیز است. در این پژوهش، مهم‌ترین دغدغه و پرسشی که در پی حل آن هستیم، این است که مبانی فقهی کدام یک از فقهای مورد نظر در سبک زندگی نوین و در پرتو پویایی فقه، سازگارتر به نظر می‌رسد؟

مواد و روش‌ها: این تحقیق از نوع نظری و روش آن به صورت توصیفی-تحلیلی است و روش گردآوری اطلاعات نیز به صورت کتابخانه‌ای بوده است.

یافته‌ها: امام خمینی قائل به این هستند که زن حق خروج از منزل بدون اذن شوهر را به طور مطلق ندارد. خویی، خروجی را که با حق استمتاع و بهره‌برداری جنسی مرد منافات داشته باشد مشروط به اذن شوهر می‌داند. طباطبایی یزدی و حکیم، درباره منع خروج زن از منزل بدون اذن زوج سخنی نگفته‌اند و به جای آن، مسافرت زن بدون اذن شوهر را منع کرده‌اند.

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

نتیجه‌گیری: تعبیر فقها نشان می‌دهد فقط خروجی که با حق استمتاع زوج منافات داشته باشد حرام است. نتیجه این پژوهش آن است که مبنا و رأی فقهی خویی با اقتضانات و نیازهای عصر حاضر بیشتر سازگار و بیانگر پویایی بیشتر فقه است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۷۴۱-۷۵۷

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۱

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۰۸/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۰۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۲/۱۶

واژگان کلیدی:

نکاح، خروج از منزل، تکالیف زوجه، اذن، زندگی نوین.

نویسنده مسئول:

امیرحمزه سالارزایی

آدرس پستی:

ایران، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی.

تلفن:

۰۵۴-۳۳۴۶۲۵۱

کد ارکید:

0000-0001-5340-7822

پست الکترونیک:

Amir_hsalar@yahoo.com

۱. مقدمه

با جاری شدن خطبه عقد نکاح بر زوج و زوجه، مجموعه تکالیف و وظایفی مستولی می‌شود که رعایت و احقاق این حقوق برای هر یک از طرفین فوائد و برکاتی را در زندگی مشترک و کانون خانواده به‌همراه خواهد داشت. در قرآن و احادیث معصومان (ع) حقوق و وظایف متعددی برای زن و شوهر ذکر شده است؛ از جمله حقوق زوج بر زوجه، تمکین و عدم خروج زوجه از منزل بدون اذن همسر. اما درباره اذن خروج زوجه از منزل، امام خمینی قائل به این هستند که زوجه به‌طور مطلق حق خروج از منزل، بدون اذن زوج را ندارد (امام خمینی، ۱۴۲۵، ج ۳، ۵۴۰). آیت‌الله خویی قائل به این قید هستند که مسئله استیذان را فقط در صورتی که خروج زوجه از منزل موجب نادیده گرفتن حق تمکین شود محدود می‌کند و با جاری شدن حق لزوم تمکین به‌واسطه عدم محدودیت برای مرد، استیذان موضوعیت پیدا می‌کند (خویی، ۱۴۱۸، ج ۲۰، ۱۰۰). بنابراین اگر فقیه‌ی، زوجه‌ای را که بدون اذن شوهرش از منزل خارج شده ناشزه بداند، حکم وضعی است که اثرات وضعی آن، عدم استحقاق نفقه را در پی دارد. اما اگر مجتهد این فعل زن را حرام بداند، حکمی تکلیفی است که موجب عقاب اخروی خواهد بود (علیدوست و دیگران، ۱۳۹۰، ص ۲). امام خمینی خارج نشدن زن از منزل بدون اذن شوهر را حقی مستقل برای شوهر می‌داند (آملی، ۱۳۸۰، ج ۵۶، ۱۲). آیت‌الله خویی خارج نشدن زن از منزل، بدون اذن شوهر را حق مستقل برای مرد نمی‌داند و برای مرد فقط حق استمتاع جنسی را مد نظر قرار داده است و خروج زن از جهت اینکه منافات با این حق مرد دارد را مشروط به اذن مرد دانسته است. بر اساس

این نظر چنانچه مرد در سفر باشد و امکان استمتاع معنا نداشته باشد، خروج زن بدون اذن مرد بلاشکال است (خویی، ۱۴۱۸، ج ۱۰۰، ۲۰؛ ج ۱۷۶، ۳۳). آیت‌الله حکیم و آیت‌الله سید طباطبایی یزدی، در بحث نکاح صحبتی از اذن خروج زن از منزل نداشته‌اند و در آشوب این چالش‌های تثوریک ترجیح داده‌اند که با احتیاط واجب از ابراز نظر خودداری کنند. البته فقط در بحث شرایط شکسته شدن نماز، مسافرت زن بدون اذن شوهر را منع کرده‌اند. این تعبیر نشان می‌دهد، تنها خروجی که با حق استمتاع زوج منافات داشته باشد حرام می‌دانند (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۴، ج ۳، ص ۴۳۶؛ حکیم، ۱۴۱۶، ج ۸، ص ۴۵-۴۶).

با توجه به اینکه انسان موجودی مختار و آزاد آفریده شده است و باید بر همه جوانب خود تسلط داشته باشد و زن هم باید در نقش رکن دوم جامعه بشری، از آزادی‌های نسبی برخوردار باشد، اگر از آزادی‌هایی که در چارچوب دین برایش تعریف و مقرر شده است خارج نشود، هیچ‌کس حق ایجاد محدودیت را برای او ندارد. مگر اینکه دین، چنین حقی را برای او مشخص کرده باشد (طباطبایی حکیم، ۱۴۱۶، ج ۱۰، ص ۱۷). در موارد متعدد ریشه بسیاری از اختلافات و نزاعات در محاکم خانواده، به موضوع تضییع حق تمکین زوج و نشوز زوجه باز می‌گردد که این مسئله متأثر از تغییر سبک زندگی، رشد جایگاه علمی و اجتماعی زن بیش از گذشته، حضور به‌مراتب بیشتر زنان در عرصه‌های مختلف و همچنین اشتغال آنان است.

بر این اساس می‌طلبید تا ابعاد فقهی لزوم استیذان زوجه برای خروج از منزل، واکاوی و حریم و ضوابط آن تبیین شود تا هم اصل اولی که همان عدم سلطه

این تحقیق از نوع نظری و روش آن به صورت توصیفی-تحلیلی است و روش گردآوری اطلاعات نیز به صورت کتابخانه‌ای بوده است.

۴. یافته‌های تحقیق

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در مورد اذن شوهر، امام خمینی، قائل به این هستند که زن حق خروج از منزل بدون اذن شوهر را به طور مطلق ندارد. آیت‌الله خویی، خروجی را که با حق استمتاع و بهره‌برداری جنسی مرد منافات داشته باشد مشروط به اذن شوهر می‌داند. آیت‌الله طباطبایی یزدی و آیت‌الله حکیم، درباره منع خروج زن از منزل بدون اذن زوج سخنی نگفته‌اند و به جای آن، مسافرت زن بدون اذن شوهر را منع کرده‌اند.

۵. بحث

۵-۱. دیدگاه امام خمینی

نظر امام خمینی: «زن به طور مطلق حق خروج از منزل بدون اذن زوج را ندارد».

«لکل واحد من الزوجین حق علی صاحبه یجب علیه القیام به و إن کان حق الزوج أعظم، و من حقه علیها أن تطیعه و لا تعصیه و لا تخرج من بیتها إلا باذنه و لو إلى أهلها حتی لعیادة والدها أو فی عزائه... و أما حقها علیه فهو أن یشبعها و یکسوها»: هر یک از زوجین بر طرف دیگرش حقی دارد که قیام به آن واجب است؛ اگرچه حق زوج اعظم است. از حق او بر زن این است که او را اطاعت کند و معصیت او را ننماید و از خانه‌اش بدون اذن او بیرون نرود؛ ولو اینکه نزد اهل خودش برود؛ حتی اگر برای عیادت پدر یا

و ولایت انسانی بر انسان دیگر و حفظ کرامت زن محفوظ شود، و هم خدشه‌ای به حقوق جاری در بین زوج و زوجه وارد نشود. چالش مسئله مذکور این است که در عین رعایت حق تمکین، جایگاه و کرامت انسانی زن در این موضوع بنابر واقعیت‌های جامعه امروز منظور شود؛ به گونه‌ای که علاوه بر احقاق حق تمکین زوج و عدم نشوز زوجه و حفظ جایگاه ولایت شوهر بر زن و خانواده، سلامت روانی، جسمی و تعالی فردی و اجتماعی زن نیز تأمین و تقویت شود.

نوآوری این تحقیق، جدا از تطبیقی بودن مبانی فقهی و حقوقی نظرات چهار فقیه، در این مسئله نیز است که کدام یک از این دیدگاه‌ها، متناسب با سبک زندگی عصر حاضر جامعه است تا ضمن احقاق حق تمکین برای زوج، موجب حفظ کرامت زوجه و افزودن الفت و استحکام کانون خانواده شود. ضرورت و اهمیت بحث به این مسئله بر می‌گردد که تغییرات سبک زندگی نوین، اقتضات زمان، تغییر نقش زن در جامعه نسبت به گذشته، پویایی فقه در راه‌گشایی مسئله استیذان همراه با حفظ کرامت و نقش زن در خانواده، جامعه و عرف را می‌طلبد. پرسش تحقیق این است که مبانی فقهی کدام یک از فقهای مورد نظر در سبک زندگی نوین و در پرتو پویایی فقه، سازگارتر به نظر می‌رسد و همچنین عنصر زمان و مکان، در پرتو عرف بیشتر رعایت شده است؟

۲. ملاحظات اخلاقی

در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۳. مواد و روش‌ها

الرَّحْمَةَ حَتَّى تَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهَا (شیخ حرعاملی، ۱۴۱۴، ج ۲، ص ۱۵۷).

(ج) عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص أَيَّمَا أُمَّرَأَةٍ خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا بِغَيْرِ إِذْنِ زَوْجِهَا فَلَا نَفَقَةَ لَهَا حَتَّى تَرْجِعَ (کلینی، ۱۳۶۷، ج ۵، ص ۵۱۴). طبق فرمایش پیامبر اسلام(ص)، به زنی که بدون اذن شوهر از منزلش خارج شود نفقه پرداخت نمی‌شود تا اینکه به منزل برگردد.

۵-۱-۱-۳. دلیل عقلی

حق تمکین خاص بر زن واجب است و چون این حق تمکین خاص به همه زمان‌ها و مکان‌ها اختصاص دارد و محدودیت خاصی ندارد، پس زن نمی‌تواند کاری بر خلاف این حق شوهر انجام دهد؛ مگر اینکه از قبل از او اذن گرفته باشد. یکی از مصادیق و کارهایی که با این حق زوج منافات دارد خروج از منزل است. حتی اگر این خروج زن از منزل برای عیادت بستگان یا تشییع جنازه آنان باشد. چرا که این کارها مستحب است؛ اما رعایت حق تمکین خاص از واجبات است؛ پس باید واجب را بر مستحب مقدم بدارد(فاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۲، ص ۱۰۰).

۵-۱-۱-۴. شرط فاسد

از دیدگاه امام خمینی، اگر خروج از خانه در قالب شرط ضمن عقد نیز بیان شود، موجب جواز آن نمی‌شود: «إذا شرط فی عقد النکاح ما یخالف المشروع مثل أن لا یمنعها من الخروج من المنزل متى شاءت و إلى أين شاءت... بطل الشرط و صح العقد و المهر و إن قلنا بأن الشرط الفاسد یفسد

در عزای پدرش باشد... و اما حق زن بر شوهر این است که او را سیر کند و او را بپوشاند... (خمینی، ۱۴۲۵، ج ۳، ص ۵۳۹).

۵-۱-۱-۱. ادله فقهی حکم خروج زن از منزل امام خمینی(ره)

در این قسمت، مبانی فقهی دیدگاه امام خمینی(ره) را بررسی می‌کنیم.

۵-۱-۱-۱-۱. آیات قرآن

در ارتباط با دیدگاه امام(ره) باید به دو آیه زیر توجه داشت:

«الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ» (نساء، ۳۴)
 «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» (احزاب، ۳۳)

البته این آیات اشاره مستقیم بر این امر ندارند؛ اما با دلالت می‌توان به بحث مورد نظر دست پیدا کرد.

۵-۱-۱-۲. روایات

(الف) علی بن جعفر فی کتابه عن اخیه قال سألته عن المرأه هل لها ان تخرج من بیت زوجها بغير اذنه؟ قال: لا ... (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰، ص ۲۸۲).

(ب) مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ عَطِيَّةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ ص فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ص مَا حَقُّ الزَّوْجِ عَلَى الْمَرْأَةِ فَقَالَ لَهَا أَنْ تُطِيعَهُ وَ لَا تُعْصِيَهُ... وَ لَا تَخْرُجَ مِنْ بَيْتِهَا إِلَّا بِإِذْنِهِ وَ إِنْ خَرَجَتْ بِغَيْرِ إِذْنِهِ لَعْنَتُهَا مَلَائِكَةُ السَّمَاءِ وَ مَلَائِكَةُ الْأَرْضِ وَ مَلَائِكَةُ الْعُضْبِ وَ مَلَائِكَةُ

الف. آیه: «الرجال قوامون على النساء» در تفسیر آیه فوق مرحوم طبرسی می‌فرماید: مردان سرپرست زنان بوده و بر آنان تسلط دارند. تدبیر امور زنان، وادار کردن آنها بر انجام تکالیف و تعلیم آنها بر عهده مردان است (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۴۳). در کتاب کنزالعرفان آمده است: مردان بر زنان ولایت دارند. سیاست و امر و نهی آنان با مردان است (فاضل مقداد، بی تا، ج ۲، ص ۲۱۱). آنچه از تفاسیر فوق استنباط می‌شود، قوامیت مرد به معنای ریاست و سرپرستی مرد برای زن و نیز مسئولیت حفظ و نگه‌داری خانواده است. بنابراین آیه فوق دلالتی بر سیطره و سلطه بی قید و شرط حرمت خروج زوجه از منزل بدون اذن زوج را ندارد. آیه دوم هم درباره حجاب و عفاف است و ربطی به بحث خروج زن از منزل ندارد.

بر اساس نظر حقوق دانان، هرگاه مرد بر خلاف متعارف، مانع خروج زن از منزل و بازدید خویشان و دوستانش شود، رفتار او منافات با حسن معاشرت دارد و سوء معاشرت به‌شمار می‌آید (صفائی و دیگران، ۱۳۹۲، ص ۱۳۳).

ب. روایات: مهم‌ترین روایاتی که در باب حرمت خروج زوجه از منزل بدون اذن زوج وارد است سه روایت است. اگر این سه روایت تأیید شود بقیه دلایل هم مورد تأیید است.

روایت علی بن جعفر: بنا به نظر آیت‌الله شبیری زنجانی: «اولاً: این روایت اشکال سندی دارد. ثانیاً: این روایت فقط در بحارالانوار آمده است (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰، ص ۲۸۲). ثالثاً: این روایت با روایتی که در کتاب الکافی آمده مطابقت ندارد. رابعاً: سند این حدیث مشتمل بر احمد بن موسی بن جعفر بن ابی العباس و علی بن حسن بن علی

العقد» (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۳۰۲). اگر در عقد ازدواج چیزی را که مخالف مشروع است شرط کند مثل اینکه او را از بیرون رفتن منزل هر وقت و هر جا که بخواهد، جلوگیری نکند، شرط باطل است و عقد و مهر هم صحیح است؛ اگرچه بگوییم که شرط فاسد، عقد را فاسد می‌کند. اما ایشان در تبیین نظر خویش به‌صراحت اعلام نکرده‌اند که آیا شرط خروج از منزل در عقد نکاح مخالف کتاب است یا نه؟ یا از شروطی است که اگر هم شرط شود موجب بطلان عقد نمی‌شود مانند اینکه شرط شود که زوج، همسر دوم اختیار نکند. این شرط هرچند که مخالف حکم جواز قرآن است؛ ولی نه شرط باطل است و نه عقد را باطل می‌کند. شرط در صورت رضایت صحیح است؛ حال محل اشکال است که شرط راجع به خروج از منزل هم به‌طور مطلق باطل باشد.

۵-۱-۱-۵. نشوز زن

و هو فی الزوجة خروجها عن طاعة الزوج الواجبة علیها من عدم تمکین نفسها و عدم إزالة المنفردات المضادة للتمتع و الالتذاذ بها، بل و ترک التنظیف و التزیین مع اقتضاء الزوج لها، و کذا خروجها من بینه من دون اذنه و غیر ذلك (امام خمینی، ۱۴۲۵، ج ۳، ص ۵۴۳). از منظر امام خمینی، خروج زن از منزل بدون اذن شوهر مصداق بارز نشوز زن است. به همین دلیل، ایشان معتقدند که نمی‌توان حکم به جواز خروج زن از منزل به اذن شوهر داد؛ زیرا نتیجه منطقی این جواز، توافق بر امر نامشروع (یعنی نشوز) محسوب می‌شود.

۵-۱-۲. نقد بر دلایل امام خمینی

است که از سوی دانشمندان علم رجال به‌نحو خاص یا عام مورد وثوق قرار نگرفته است؛ بنابراین سند آن ضعیف است» (نجفی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۴).

روایت محمدبن مسلم: سند این روایت معتبر است؛ اما از نظر دلالت جای بحث دارد که آیا لعنت فرشتگان به‌خاطر حرمت عمل است یا کراهت شدید و با توجه به اینکه بعضی‌ها قائل به حرمت و بعضی‌ها قائل به عدم جواز خروج زن از منزل بدون اذن شوهر هستند. پس باید با دلایل متقن‌تری به این روایت استناد کرد. همچنین باید به این نکته توجه ویژه داشت که خروج زن از منزل زمانی مستحق کیفر است و مورد لعن فرشتگان قرار می‌گیرد که زن، ناسازگار باشد؛ وگرنه برای زنان سازگار و خردمند که مثلاً برای عیادت پدر و مادر از منزل خارج می‌شوند آن هم به صورتی که با حق تمکین مرد منافات نداشته باشد با فرهنگ اسلامی منافات دارد. برای نمونه آیات شریفه: «و عاشروهن بالمعروف» (نساء، ۱۹)، «فامسکوهن بمعروف او سرحوهن بمعروف» (بقره، ۲۳۱). پس باید این روایت فوق را حمل بر زنان ناسازگار و نافرمان کنیم که مسئولیت-پذیر نیست و حق تمکین به مرد را نادیده می‌گیرند و از منزل بدون اذن او خارج می‌شوند. نتیجه اینکه این روایت با خروج متعارف زنان سازگار با رعایت حق تمکین مرد منعی ندارد. آیت‌الله خوئی هم به این نکته اشاره دارد که خروج زوجه از منزل بی اذن زوج، مربوط به خروج غیر متعارف زن و عدم رعایت حق تمکین است (خوئی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۲۸۹).

روایت علی‌بن ابراهیم: این روایت در صدد بیان یک حکم وضعی است که اگر زن بدون اذن از منزل خارج شود جایز نیست و نفقه به او تعلق نمی‌گیرد تا زمانی که به منزل برگردد و از طرف دیگر ظاهر روایت به

قرینه تناسب حکم و موضوع، دال بر نهی از خروج بلندمدت و اعراض گونه است. زیرا برای خروج کوتاه-مدت، عادتاً مقدار نفقه محاسبه نمی‌شود و این خروج مصداق نشوز نیست (خوئی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۲۸۹). همچنین این وجه را با این نکته می‌توان تأیید کرد که پس گرفتن نفقه معادل خروج بدون اجازه چند ساعته زنی که مثلاً برای دیدار پدرش رفته است، مخالف کرامت انسانی است و در نظر عقلا مذموم شمرده می‌شود و این امر با شریعت اسلام که افراد را به کرامت و مردان را به معاشرت شایسته با همسرانشان دعوت می‌کند ناسازگار است.

ج. اجماع: اجماع مورد قبول آنان، مدرکی است. لذا اجماع مدرکی مورد قبول و حجت نیست. با توجه به اینکه اجماع مدرکی بیش از یک قرن است که دکترین دانش اصول به اجماع‌هایی که مدرک مشخص و احتمالی دارند واقعی نمی‌گذارند و به‌جای تأثیرپذیری از چنین اجماعی در نظریه‌پردازی خود به بررسی همان مدرکی می‌پردازند که اجماع را بر شاخسار خود رویانده است (بروجردی، ۱۴۱۵، ص ۵۴۰). البته این اجماع با توجه به وجود روایات مختلف مدرکی است و معتبر تلقی نمی‌شود؛ لکن در بحث روایات به این مهم توجه شد.

د. دلیل عقلی: برخی از فقیهان حج استحبابی زن را به دلیل اینکه منافات با حق استمتاع زوج دارد، انجام حج را مشروط به اذن زوج دانسته‌اند. اما دلیل این فقها اخص از مدعایشان است. بنابراین مفهوم مخالف آن، مواقعی که شوهر به هر دلیلی امکان استمتاع نداشته باشد، حج استحبابی منافاتی با حقوق شوهر ندارد پس اذن هم معنا ندارد. نتیجه اینکه حج زن

هستند تا بتوانند از تنگناهای سخت زندگی عبور کنند و درک بهتری از یکدیگر داشته باشند. آیا می‌توان این پی‌جویی و مد نظر داشتن این معیار انتخاب را حجتی بر پذیرش خروج زن از منزل توسط شوهر دانست؟

نویسندگان مقاله بر این نظرند، مواردی را که در قالب پیش‌فرض و ارتکازات عرفی در یک عقد یا قراردادی موجود است نباید نادیده گرفته شود. تنها چیزی که می‌تواند شرط ارتکازی را منتفی کند، این است که طرفین عقد در هنگام قرارداد آن پیش‌فرض و ارتکاز را به‌صراحت شرط کنند. آیت‌الله مکارم شیرازی می‌فرماید: «در صورتی که زن، قبل از ازدواج اشتغال داشته باشد و زوج هم آگاه باشد و در هنگام عقد، ترک اشتغال را شرط نکرده باشد می‌تواند آن را ادامه دهد».

و. نشوز زن: اگرچه حق تمتع برای مرد محفوظ است، اما استدلال ما در رد این بحث زمانی است که امکان استمتاع نیست یا مرد در سفر است. بنابراین حق تمکین معنا ندارد و به‌دنبال آن اذن گرفتن زوجه جهت خروج از منزل جایگاهی ندارد.

۵-۲. تحلیل دیدگاه آیت‌الله خویی

در کتب فقهی، چیدمان ابواب فقهی به‌گونه‌ای است که برای یک فقیه چندین بار فرصت بررسی یک مسئله به‌وجود می‌آید. یکی در باب نکاح در مبحث حقوق همسران و دیگری در باب حج در مبحث اذن شوهر برای سفر حج زن و ... آیت‌الله خویی با اینکه در باب نکاح به‌وضوح از دیدگاه خودش دفاع کرده است: «فیه (حرمت خروج بدون اذن) إشکال، بل منع، فإن عدم جواز ذلک للزوجة إنما هو من جهة مزاحمته لحق، و لذا فلو لم تکن هناک مزاحمة لحقه كما لو

فقط زمانی مشروط به اذن شوهر است که شوهر امکان استمتاع داشته باشد (عاملی، ج ۷، ص ۹۴).

ه. شرط باطل: شرط، زمانی باطل است که بر خلاف یک حکم شرعی باشد. اما در بحث مورد نظر، شرطی که زن برای اذن خروج خود با همسرش کرده است با هیچ حکم شرعی منافات ندارد؛ بلکه فقط بر خلاف یکی از حقوق شوهر است. چون اشراف مرد بر اذن خروج زن یک حق است نه یک حکم شرعی؛ اگر هم شک کنیم که آیا این امر حق شوهر است یا حکم شرعی، اقتضای اصل آن است که حکم شرعی نباشد. بنابراین زن می‌تواند چنین شرطی را در ضمن عقد نکاح قرار دهد چنان‌که آیت‌الله فاضل لنکرانی معتقد است (فاضل، ۱۴۲۱، ص ۴۴۵).

فقیهان در کنار چنین شرط‌های صریحی، از شرط دیگری که گاه آن را شرط ارتکازی و گاه شرط ذکری نامیده‌اند نیز یاد می‌کنند. منظور از شرط ذکری یا ارتکازی همان پیش‌انگاره‌های طرفین معامله است که در هنگام وقوع عقد در نهان‌خانه ذهن منعقد می‌کنند. در میان کسانی که این قراردادها را منعقد می‌کنند، این انگاره‌ها برای طرفین قرارداد، چنان واضح و بدیهی است که طرفین هیچ نیازی نمی‌بینند به این شرایط تصریح کنند. اعتبار شرط ذکری در معاملات از نظر فقهی با اعتبار شرط صریح هم‌سنگ است (خویی، ۱۴۱۸، ج ۳۰، ص ۲۰۲).

حال که شرط ضمن عقد را بدون مشکل یافتیم پرسش دیگری درباره شرط ذکری در ضمن عقد نکاح مطرح می‌شود. پیش‌فرض پرسش این است که در عصر کنونی، با توجه به تنگناهای اقتصادی، انتظارات طرفین ازدواج مبنی بر داشتن تحصیلات و شغل، عمدتاً مردان در جست‌وجوی همسری با داشتن تحصیلات عالی، شغل و موقعیت اجتماعی مطلوب

كان مسافراً لم يتوقف جواز سفر المرأة على إذنه. و حيث إنه لا مزاحمة في المقام، باعتبار أن الرجل لا يرى حقاً لنفسه فيها، فلا وجه للحكم بتوقف جوازه على إذنه» (خویی، ۱۴۱۸، ج ۳۳، ص ۱۷۶). درباره حرمت خروج زن از خانه اشکالی وجود دارد و قابل قبول نیست. چون خروج زن از خانه به دلیل مزاحمتی که برای حق شوهر ایجاد می‌شود قابل اثبات است. اگر چنین مزاحمتی نباشد دیگر حرمتی نیست. برای مثال زمانی که شوهر در سفر باشد، دیگر حق شوهر با خروج زن از خانه مزاحمتی ندارد و زن می‌تواند بدون اذن شوهر خارج شود؛ بنابراین خروج زن نیاز به اذن شوهر ندارد.

اما در باب حج، دیدگاه مشهور (امام خمینی) را تقویت کرده است: «لا يشترط إذن الزوج للزوجة في الحج إذا كانت مستطبعة و لا يجوز له منعها منه، و كذا في الحج الواجب بالنذر و نحوه إذا كان مضيقاً» (خویی، ۱۴۱۸، ج ۲۶، ص ۲۲۲). اذن زوج برای زوجه در حج شرط نیست، هنگامی که زوجه مستطیع باشد و جایز نیست که زوج، زوجه را از رفتن به حج منع کند و همین‌طور در حجتی که به واسطه نذر واجب شده باشد و همانند آن (حجتی که به هر دلیلی واجب شده باشد) و همچنین هنگامی که زوجه در تنگنا قرار دارد. عبارتی که در باب نکاح و برای تأیید دیدگاه دوم، از قلم آیت‌الله خویی تراویده به‌گونه‌ای است که انتساب دیدگاه رقیب را به او دشوار می‌کند.

آیت‌الله خویی در دفاع از این نظریه چنین استدلال می‌کند: «و سفر الزوجة بدون إذن الزوج: لا دلیل علی حرمته علی الإطلاق، بل حتی مع النهی فضلاً عن عدم الإذن، إلا إذا كان موجباً للنشوز و منافياً لحق الزوج، فان هذا المقدار ممّا قام علیه الدلیل، و علیه یحمل ما ورد فی بعض الأخبار من حرمة الخروج بغير الإذن.

فان المراد بحسب القرائن خروجاً لا رجوع فيه، بنحو یصدق معه النشوز، ... و کیف ما كان، فلا دلیل علی أن مطلق الخروج عن البيت بغير الإذن محرّم علیها و لو بأن تضع قدمها خارج الباب لرمی النفايات مثلاً، أو تخرج لدى غیبة زوجها لسفر أو حبس و نحو ذلك إلى زیارة أقاربها أو زیارة الحسین (علیه السلام) مع تسترها و تحفظها علی بقیة الجهات، فان هذا ممّا لا دلیل علیه بوجه» (الخوئی، ۱۴۱۸، ج ۲۰، ص ۱۰۰).

آیت‌الله خویی در کتاب فتوایی خود یعنی *منهاج الصالحین* همان نظر اول را بیان کرده است؛ ولی باز هم حرمت مطلق خروج را مطابق احتیاط دانسته است. متن عبارت ایشان که در بحث نفقه از کتاب النکاح آمده است، چنین است: «لا يجوز للزوجة أن تخرج من بيتها بغير إذن زوجها فيما إذا كان خروجها منافياً لحق الاستمتاع بها بل مطلقاً على الأحوط فإن خرجت بغير إذن كانت ناشزا ولا يحرم عليها سائر الأفعال بغير إذن الزوج إلا أن يكون منافياً لحق الاستمتاع» (خویی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۲۸۹؛ قمی، ۱۴۲۶، ج ۱۰، ص ۳۱۹).

همچنین آیت‌الله خویی می‌نویسد: «هذا إذا انطبق علیه عنوان النشوز و إلا فالحكم بحرمة السفر فی غایة الإشکال» (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۹، ج ۳، ص ۴۳۶). اینکه سفر زن بدون اجازه شوهر، سفر معصیت باشد در جایی است که عنوان «نشوز» بر آن صدق کند؛ وگرنه حکم به حرمت چنین سفری در غایت اشکال است. پس نتیجه می‌گیریم که آیت‌الله خویی، زمانی خروج زن از منزل را منوط به اجازه مرد می‌داند که خروج زن منافات با حق خاص مرد نباشد.

۵-۲-۱. ادله فقهی حکم خروج از منزل زوجه از

منظر آیت‌الله خویی

در این قسمت، مبانی فقهی دیدگاه آیت‌الله خویی را بررسی می‌کنیم.

۵-۲-۱-۱. آیات قرآن

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا (نساء، ۱۹).

اگر مردی بگوید زن را باید در خانه نگه‌داشت و درب را به روی او بست و اجازه خروج از منزل را به او نداد، این با آزادی و حیثیت انسان منافات دارد. مصلحت زندگی ایجاب می‌کند که بیرون رفتن از منزل باید با رضایت مرد و مصلحت اندیشی او باشد. البته مرد هم باید در حدود مصالح خانوادگی نظر بدهد و نه کمتر یا بیشتر. حتی گاهی ممکن است رفتن زن به خانه بستگان مصلحت نباشد؛ البته این موارد کم نیستند. البته در چنین مواردی مرد حق دارد از این گفت‌وگوهایی که باعث ضرر و زیان به خانواده می‌شود جلوگیری کند؛ اما در مسائلی که مربوط به مصالح خانواده نیست، دخالت شوهر موردی ندارد (مطهری، ۱۳۷۴، ص ۱۰۳).

۵-۲-۱-۲. روایات

روایتی از عبدالله بن سنان که از امام صادق (ع) روایت می‌کند به مواردی اشاره دارد که استثنائاً اذن شوهر لازم نیست: «زن باید از کارهایی مانند عتق و ... را با اذن شوهر انجام دهد، مگر کارهایی مانند زکات یا نیکی به والدین و صلۀ رحم که اذن شوهر لازم نیست» (الحر العاملی، ۱۳۹۸، ج ۱۵، ص ۲۲۹). همچنین حضرت امام و صاحب جواهر می‌فرمایند: «مستحب هست که مرد به همسرش اذن خروج دهد که زن در مراسم تشییع جنازه پدر و مادرش شرکت

کند. زیرا در صورتی که زوج از خروج زوجه ممانعت کند، این باعث عسر و حرج و آسیب‌های روحی و قطع صلۀ رحم می‌باشد و این‌گونه ممانعت‌ها اغلب از مصادیق ایجاد ضرر روحی و روانی بر همسر بوده و با آیه شریفه «عاشروهنّ بالمعروف» هم‌خوانی ندارد» (النجفی، ۱۳۹۸، ج ۳۱، ص ۱۸۳؛ الشیخ الطوسی، ۱۳۸۸، ج ۴، ص ۳۳۱؛ العاملی، ۱۴۱۶، ج ۸، ص ۳۳۷؛ الموسوی الخمینی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۳۰۴).

سید محمدحسین فضل‌الله، از فقهای بزرگ معاصر در این‌باره بیان می‌دارد که مسئله اذن خروج زوجه از منزل به دلیل وجود حق استمتاع زوج است. در اینجا ایشان، به لحاظ علمی با آیت‌الله خویی هم‌رأی است و علت منع خروج زوجه از منزل بدون اذن زوج را حق استمتاع مرد می‌داند. البته اگر خروج زوجه از خانه با این حق زوجش منافات نداشته باشد، حرام نخواهد بود (فضل‌الله، ۱۳۸۵، ص ۱۷).

۵-۲-۱-۳. دلیل عقلی

اطاعت مطلق از فردی که احتمال خطا، اشتباه و عصیان دارد معقول نیست. زیرا مرد هم یک انسان است و تحت تأثیر هواهای نفسانی قرار می‌گیرد. بنابراین نمی‌توان زن را مطیع محض تلقی کرد و انتظار داشت که با ازدواج، عقل خود را نادیده بگیرد و فقط مطیع شوهر باشد. این اطلاق، زندگی زن را مختل می‌کند؛ زیرا زن همیشه باید منتظر اذن از طرف مرد باشد.

۵-۲-۱-۳. قاعده نفی حرج و لاضرر

با توجه به اینکه دین اسلام دین جامع و فراگیر است و پاسخ‌گوی نیازهای مردم در همهٔ زمان‌ها، وقتی در بین روایات می‌بینیم که روایات کمی دربارهٔ مسئلهٔ خروج زن از منزل وجود دارد، نیز با توجه به اینکه جامعهٔ آن روزگار، مردان بیشتر در سفر، جنگ یا تجارت و ... به دور از خانواده بودند و امکان دسترسی زنان وجود نداشت که برای خروج از منزل از همسرشان اجازه بگیرند این قلت روایات می‌تواند قرینه‌ای باشد برای اینکه یا این حکم خروج زنان با اذن شوهر یک وظیفهٔ اخلاقی است (فضل الله، ۱۳۸۵، ۴۸-۴۷) یا خروجی موجب حرمت می‌شود که با حق تمکین خاص مرد منافات دارد؛ وگرنه در نبود همسر چه بسا اگر همسر هم می‌بود، به زوجه این اذن را می‌داد که برای مثال در عیادت، تشیع جنازه و ... شرکت کند.

۵-۲-۱-۶. حدیث لاطاعه لمخلوق فی المعصیه

الخالق

اگر زوجه‌ای بخواهد فعل واجب انجام دهد و انجام فعل واجب مستلزم اذن شوهر باشد، زوجه بدون اذن شوهر می‌تواند آن فعل واجب را انجام دهد. امام باقر(ع) می‌فرماید: «جایز نیست که زوجه بدون اذن زوج حج مستحبی به جا آورد» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۸، ص ۵۵). به لحاظ مفهوم، وصف این روایت ظهور دارد به اینکه حج واجب نیازی به اذن شوهر ندارد و نیز واجباتی دیگر از جمله تحصیل علم، مشاغل هم‌چون مامایی و پزشکی و ... مشارکت نکردن زنان در برخی مشاغل احتمال بروز مفسده و آسیب به یک قشر از جامعه (زنان) را بیشتر می‌کند، مانند مربیان ورزشی، پزشکان، پرستاران، معلمان ... بنابراین واجب است زن در این زمینه تخصص یاد بگیرد.

اگر زوجه در شرایطی قرار گیرد که خارج نشدن از خانه موجب آسیب روانی و فشار روحی شود یا موجب شود که منفعتی را از دست دهد و یا شوهر بی‌دلیل همسرش را منع کند، مانع شدنش حرام است. بر طبق قاعدهٔ عسر و حرج اگر بودن زن در منزل شوهر موجب حرج زن شود، زن می‌تواند از منزل او برود و در جای دیگر زندگی کند (خمینی، ۱۳۹۲، ج ۹، ص ۳۰۲). نکتهٔ مهمی که در بحث عسر و حرج وجود دارد، صعوبت و مشقت شدید است. هرچند که مکلف آن مشقت شدید را تحمل کند. آیت‌الله شبیری زنجانی می‌فرماید: «زن نباید بدون اذن شرعی از منزل خارج شود؛ مگر عذر شرعی داشته باشد یا به‌ناچار، برای تهیهٔ معاش از منزل بیرون رود؛ به‌خصوص زمانی که با اطاعت شوهر، تهیهٔ معاش برایش ممکن نباشد. بنابراین اطاعت شوهر، واجب نیست (شبیری زنجانی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۵۲۳).

۵-۲-۱-۴. اصل اباحه

آنچه از تحلیل رویکرد فقها به حکم حرمت خروج زن از منزل بدون اذن زوج به دست می‌آید این است که با صراحت نصی مبنی بر حرام بودن رفتار مزبور در دسترس نیست. به تعبیر دیگر، با توجه به اینکه دلایل متقن و کافی برای حرمت خروج زن از منزل وجود ندارد؛ بنابراین رای رفع شک به وجود آمده به اصاله الاباحه مراجعه می‌کنیم و خروج زن بدون اذن، جایز و مباح است.

۵-۲-۱-۵. کم بودن تعداد روایات

با توجه به اینکه در عصر کنونی، حضور فعال زنان در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی... بیش از گذشته باعث تغییر در سبک زندگی خانواده شده است، از این رو حکم اذن خروج زن از منزل باید متناسب با ایفای نقش زن در شرایط جدیدی که بر جامعه حاکم است لحاظ شود. از این رو در ادامه، برخی ابعاد اجتماعی، فرهنگی، روان-شناختی و تغییرات نقش زن نسبت به گذشته متناسب با اقتضات حال حاضر جامعه را تحلیل خواهیم کرد. امروزه لزوم اذن خروج زن از منزل به طور مطلق، در برخی مواقع نه تنها موجب تحکیم بنیان خانواده نمی‌شود، بلکه موجب گسست و تنش و بحران‌های زیادی در زندگی زناشویی و عدم استحکام خانواده می‌شود. بر این اساس، با توجه به بایسته‌های حضور زنان در برخی عرصه‌ها و برخی مشاغل حساس همچون پزشکی، مامایی، پرستاری، مربی ورزش، نهادهای نظامی یا هر جایی که الزاماً حضور زنان برای خدمت به جامعه در آن عرصه ضروری و واجب کفایی است و مردان نمی‌توانند به خوبی در آن نقش‌آفرینی کنند، حضور زنان ضرورت اجتناب‌ناپذیر است و در برخی مواقع محدود به زمان و مکان مشخصی نیست. بنابراین ضروری است تا به شکل منطقی به دنبال راه کار و رهیافتی درست، در راستای هم‌گرایی این دو موضوع بود. چنان که ضمن رعایت حقوق زوجین در این زمینه، با در نظر گرفتن مصالح و ابعاد فردی و اجتماعی و شغلی زوجه و نیز لحاظ کردن این نکته که با توجه به حضور فعال تر زنان در عرصه‌های مختلف نسبت به گذشته، این موضوع به گونه‌ای تبیین شود تا سازگاری با سبک زندگی نوین داشته باشد (فضل‌الله، ۱۳۸۵، ۱۱۱-۱۱۲).

بدین ترتیب، ضمن بیان دلایل و مبانی فقهی، حقوقی و قانونی امام خمینی، هر کدام از آنان با بیان ادله مورد نقد قرار گرفت و سپس دلایل آیت‌الله خویی بیان شد. موافقان دیدگاه نخست (امام خمینی) باید برای این نظر خودشان دلیل بیاورند، حال اینکه موافقان دیدگاه دوم (آیت‌الله خویی) همین که بتوانند دلالت ادله آن‌ها را با مشکل مواجه کنند ادعایشان اثبات می‌شود.

۵-۳. نظر طباطبایی یزدی و حکیم

«الخامس: من الشروط أن لا يكون السفر حراماً و إلا لم يقصر، سواء كان نفسه حراماً كالفرار من الزحف، و إباق العبد، و سفر الزوجة بدون إذن الزوج في غير الواجب...» (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۹، ج ۳، ص ۴۳۶) سید طباطبایی یزدی و سید محسن طباطبایی حکیم از منع خروج زن از منزل بدون اذن زوج سخنی نگفتند و به جای آن مسافرت زن بدون اذن شوهر را منع کردند. این تعبیر نشان می‌دهد، تنها خروجی حرام است که با حق استمتاع زوج منافات داشته باشد. صاحب عروه و همچنین حکیم در پنجمین شرط از شرایط شکسته شدن نماز می‌نویسد: «من الشروط ان لا يكون السفر حراما ..... نفس محترمه» (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۹، ج ۳، ص ۴۳۶؛ حکیم، ۱۴۱۶، ج ۸، ص ۴۷-۴۵).

۵-۴. تأثیرات اجتماعی، روان‌شناسی، فرهنگی، اخلاقی مسئله استیذان بر پایه سبک زندگی نوین

آن و مؤلفه‌هایی همچون تغییر در سبک زندگی و مصلحت و تحکیم خانواده را هم در نظر بگیریم. از بعد روان‌شناسی اذن گرفتن مداوم و مطلق زن می‌تواند پیامدهای منفی روان‌شناختی از قبیل نداشتن اعتماد به نفس، نداشتن استقلال در فعالیت‌های فردی و حیاتی خود و موارد دیگری باشد که گاه می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیر روحی و جسمی را بر زن وارد کند و این خود موجب تضییع حقوق انسانی زن می‌شود.

اگر این اذن زمینه قطع صلۀ رحم زوجه با خانواده خود شود، جدا از آسیب‌های روحی و روانی با مبانی اعتقادی و اخلاقی منافات پیدا می‌کند و زوج را متوجه مصادیق مذمت قطع صلۀ رحم و هتک حرمت به والدین و بستگان می‌کند که این موجب تعارض حقوق زن و مرد می‌شود. با توجه به اینکه در عصر حاضر و در عرف جامعه غالب مردان به خروج‌های معمولی و متداول روزانه زن راضی هستند؛ حتی با پذیرش حکم اذن مطلق، در بسیاری از خروج‌ها نیاز به استیذان نیست. در برخی از مباحث فقهی و حقوقی از جمله: عدم ذکر مهریه در عقد دائم، تشخیص میزان و معیار نفقه و ... باید به عرف آن جامعه مراجعه کرد، پس در زمینه محدودۀ خروج زن از منزل نیز می‌توان به عرف مراجعه کرد.

۶. نتیجه‌گیری

از مقایسه دیدگاه‌های چهار فقیه از آیات عظام: امام خمینی، خویی، حکیم و طباطبایی یزدی به این نتیجه رسیدیم که امام خمینی با استناد به آیات قرآن و روایات و اجماع و دلیل عقلی ... قائل به استیذان مطلق هستند که در این پژوهش، با بیان دلایلی مورد نقد قرار گرفت. آیت‌الله خویی با استناد

یکی از ابعاد جامعه‌شناختی مسئله مورد بحث این است که امروزه افراد با سلايق مختلف و در رنج‌های سنی متفاوت همواره به دنبال استقلال فکری و شخصیتی هستند و هر گونه اذن و اجازه به این شیوه را بر نمی‌تابند و در صورت علم داشتن به این حکم به صورت مطلق گاه حتی تن به ازدواج با این شرایط را هم نمی‌دهند و آن را مغایر با کرامت انسانی و شخصیتی خود می‌دانند. چنان‌که این‌گونه القا می‌شود با ازدواج، خود را محبوس در منزل زوج و اسیرگونه‌ای می‌پندارند که باید همواره برای خروج از منزل از زندانبان خود اذن خروج بگیرند.

یکی از دلیل‌های حکم اذن خروج از منزل، لزوم پرداخت نفقه‌ای است که بر ذمه مرد است. حال اگر مرد به دلایل زیادی از جمله بیماری، بدسرپرستی و ناتوانی در تأمین نفقه این نقش را بر عهده زن بگذارد آیا باز هم حکم اذن خروج زن از منزل موضوعیت پیدا می‌کند و یا در صورتی که زن بر خلاف مبانی حقوقی و فقهی به اجبار و ناچار برخی از وظایف و تکالیف زوج در اداره خانواده را بر عهده بگیرد، آیا حقی که از جنبه فقهی برای مرد لحاظ شده است از مرد ساقط می‌شود؟

تغییر فتوا بر اساس مصلحت و مقتضیات زمان: اگرچه در گذشته برخی فقها از جمله حضرت امام خمینی (ره) حق حضانت فرزند را تا دو سالگی به مادر داده است و سپس این حق را به پدر واگذار می‌کند؛ اما با توجه به متغیرهایی همچون سبک زندگی، عوامل جامعه‌شناختی، نیازهای عاطفی و روانی و عقلی فرزندان این دامنه زمانی در قانون مدنی تغییر پیدا کرده است (صفایی و دیگران، ۱۳۹۲، ۳۰-۳۱). بنابراین درباره حکم استیذان نیز باید ابعاد مختلف

مصالح خانواده، زوج را از اعمال برخی محدودیت‌ها که تهدیدکننده جایگاه فردی، انسانی و اجتماعی زن است، منع کند. همچنین، ضمن ارج نهادن به جایگاه زوج در نقش تکیه‌گاه، حامی و مدیر خانواده در فرهنگ اسلامی ایرانی، جایگاه و کرامت زن در قالب عنصری بسیار تأثیرگذار در انسجام و تعالی خانواده را نیز مد نظر قرار دهد. چنان‌که مانع برخی سوء استفاده‌ها و اعمال فشارها و محدودیت بر زن شود و هم اینکه از هجمه‌های معاندان فرهنگ اسلامی، مبنی بر هدف قرار دادن و زیر سؤال بردن مبانی فقهی و ایجاد تشتت در بین مسلمانان مبنی بر نادیده گرفتن کرامت زنان تا حد زیادی کاسته شود.

از سویی در سند نکاح، مسئله استیذان و اذن خروج به صورت شفاف برای زوج و زوجه تبیین شود و مواردی همچون اشتغال یا تحصیل یا خروج از کشور، حق صلۀ رحم با بستگان درجه یک برای زوجه و ... را در شروط ضمن عقد یادآور شود تا در همان آغاز شکل‌گیری زندگی زناشویی و کانون خانواده، زوجین با آگاهی و تفاهم و ارتقای سطح دانش حقوقی خود از بروز اختلافات خانوادگی احتمالی جلوگیری کنند که این مهم می‌تواند تأثیر به‌سزایی در کاهش و تعدیل پرونده‌های دادرسی در حوزه خانواده به‌شمار آید.

۷. تقدیر و تشکر

ابراز نشده است.

۸. سهم نویسندگان

به آیات قرآن و روایات و قاعده لاضرر و عسر و حرج و ... قائل به این هستند که خروج زوجه از منزل چنانچه با حق استمتاع مرد منافات داشته باشد نیاز به اذن زوج دارد و صاحب عروه و طباطبایی حکیم از منع خروج زن از منزل بدون اذن زوج سخنی نگفته‌اند و به‌جای آن مسافرت زن بدون اذن شوهر را منع کرده‌اند. این تعبیر نشان می‌دهد، فقط خروجی که با حق استمتاع زوج منافات داشته باشد، حرام است.

در بخش دیگر، ابعاد اجتماعی، روان‌شناختی و اخلاقی مبتنی بر سبک زندگی نوین بررسی شد. مواردی همچون: ضرورت اجتناب‌ناپذیر حضور زنان در بعضی فعالیت‌های جامعه؛ همچون پزشکی و مامایی ...، عسر و حرج قرار گرفتن زنان در بحث اذن گرفتن، تعارض استیذان مطلق با صلۀ رحم و ... در نتیجه با توجه به اینکه در عصر حاضر غالب مردان به خروج‌های معمولی و متداول روزانه زنان راضی هستند، حتی اگر اذن مطلق را هم بپذیریم، در بسیاری از موارد در خروج زن از منزل نیاز به استیذان وجود ندارد. پس نتیجه می‌گیریم که مبنا و رأی فقهی آیت‌الله خوبی با اقتضائات و نیازهای عصر حاضر بیشتر سازگار است و این نشان از پویایی فقه متناسب با عنصر زمان و عرف است.

پیشنهاد می‌شود همچنان که قانون‌گذار با درک درست در مسئله مهریه و تغییراتی که در سال‌های اخیر بر نحوه وضع آن به لحاظ عندالمطالبه و عندالاستطاعه بودن، حضانت و نفقه شکل گرفته است، در این مسئله نیز تمهیدی اتخاذ کند مبنی بر اینکه اگر زوج رعایت مصلحت و کرامت زوجه را نکند و یا از مسئله استیذان به شکل غیر اخلاقی و خلاف عرف، سوءاستفاده کند، دادگاه بتواند با در نظر گرفتن

ہمہ نویسندگان بہ صورت برابر در تہیہ و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشتہ اند.

۹. تضاد منافع

در این پژوهش هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- آملی، محمدتقی، مصباح الهدی فی شرح العروه الوثقی، جلد ۱۲، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۰.
- اصفهانی فاضل هندی، محمدبن حسن، کشف اللثام و الابهام عن القواعد الاحکام، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۶ق.
- ایروانی، باقر، الحلقة الثالثة فی اسلوبها الثانی، تهران، نشر قلم، ۲۰۰۷ م.
- حرالعالمی، محمدبن الحسن، وسایل الشیعه، قم، مؤسسه آل البيت، ۱۴۱۴ق.
- حکیم، سیدمحسن طباطبایی، منهاج الصالحین (المحشى للحکیم)، بیروت، دار التعارف للمطبوعات، ۱۴۱۰ ق.
- حکیم، سیدمحسن طباطبایی، مستمسک العروه الوثقی، ۱۴ جلد، قم، مؤسسه دارالتفسیر، ۱۴۱۶ق.
- حمیری، ابوالعباس عبدالله، قرب الاسناد، قم، مؤسسه آل البيت، ۱۴۱۲ق.
- خمینی، سیدروح الله موسوی، تحریر الوسيله، چاپ اول، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۹.
- خمینی، سیدروح الله موسوی، ترجمه علی اسلامی، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۲۵ق.
- خمینی، سیدروح الله موسوی، البیع، قم، انتشارات اسماعیلیان ۱۳۶۸ق.
- خویی، سیدابو القاسم موسوی، موسوعه الإمام الخوئی، قم، مؤسسه إحياء آثار الإمام الخوئی ره، ۱۴۱۸ق.
- حکیم، سیدمحسن طباطبایی، منهاج الصالحین، قم، نشر مدينه العلم، ۱۴۱۰ق.
- شبیری زنجانی، سیدموسی، کتاب نکاح، قم، مؤسسه پژوهشی رای پرداز، ۱۴۱۹ق.
- شبیری زنجانی، موسی، رساله توضیح المسائل، قم، دفتر آیت الله حاج سیدموسی شبیری زنجانی، ۱۳۸۲.
- شیخ مفید، محمدبن علی بن بابویه، من لا یحضر الفقیه، چاپ دوم، قم، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۳ق.
- صفایی، سیدحسین؛ امامی، اسد الله، مختصر حقوق خانواده، چاپ سی و چهارم، نشر میزان، ۱۳۹۲.
- طباطبایی یزدی، سید محمدکاظم، ملحقات عروه الوثقی، چاپ اول، قم، ۱۴۱۴ق.
- طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ق.
- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲.
- طوسی، محمدبن حسن، المبسوط فقها لامامیه، تهران، مکتبه مرتضویه، ۱۳۸۸.
- عاملی، زین الدین بن علی (شهید ثانی)، مسالک الأفهام الی تنقیح شرائع الاسلام، چاپ اول، قم، مؤسسه المعارف الاسلامیه، ۱۴۱۳ق.

- علی‌دوست، ابوالقاسم؛ عشایری منفرد، محمد، بازپژوهی خروج از منزل بدون اذن شوهر از منظر قاعده لاضرر»، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، سال ۱۳، ش ۵۱، ۱۳۹۰.
- فاضل مقداد، کنزالعرفان فی فقه القرآن، بی‌نا، بی‌تا.
- فاضل موحدی لنگرانی، محمد، النکاح تفصیل الشریعة فی شرح تحریرالوسیلة، قم، مرکز فقهی ائمه اطهار(ع)، ۱۴۲۱ق.
- فضل‌الله، سید محمدحسین، زن از نگاهی دیگر، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۵.
- قمی طباطبائی، سیدتقی، مبانی منهاج الصالحین، قم، منشورات قلم الشرق، ۱۴۲۶ق.
- کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی خانواده، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۲.
- کلینی، محمدبن یعقوب، الکافی، بی‌جا، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷.
- کلینی، محمدبن یعقوب، کافی، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
- نجفی، زین‌العابدین، «خروج زن از منزل و اذن شوهر از منظر فقه امامیه»، مجله فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال ۴۵، شماره ۲، ۱۳۹۱.
- محقق سبزواری، محمدبن باقرین محمد مؤمن، کفایة الفقه، قم، جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه بقم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۰۹۰ق.
- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق.
- مشکینی اردبیلی، علی، ازدواج در اسلام، مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۶.
- مطهری، مرتضی، مسئله حجاب، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۷۴.
- نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۳۸۹.
- نوری، حسین، مستدرک الوسائل، بیروت، مؤسسه آل‌البتیت(ع)، ۱۴۰۸ق.
- یزدی طباطبائی، سید محمدکاظم، العروه الوثقی(المحشی)، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۹ق.